

ОКРЕМА ДУМКА
(частково розбіжна)

**судді Конституційного Суду України Лемака В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Конторського Петра Федоровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4, частини першої статті 8 Закону України „Про судовий збір“
(щодо доступу до суду касаційної інстанції у цивільному судочинстві)**

На підставі статті 93 Закону України „Про Конституційний Суд України“ вважаю за потрібне викласти окрему думку стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Конторського Петра Федоровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4, частини першої статті 8 Закону України „Про судовий збір“ від 8 липня 2011 року № 3674–VI від 20 січня 2025 року № 2-р(II)/2025 (далі – Рішення).

I. Фабула справи і резолютивна частина Рішення

1. Конституційний Суд України (далі – Суд) має розуміти свою місію – **запобігати порушенням Конституції України** у, ймовірно, найважчі для існування держави прийдешні роки. Пам’ятаєте?

„Тільки-но розгорілась вранішня зоря на березі, збудив я своїх товаришів. Спустили ми корабель на море, гребці дружньо налягли на весла, і швидко понісся корабель у відкрите море. Попутний вітер напнув паруси корабля, спокійно плвли ми морем. Вже недалеко і був острів Сирен. Тоді я звернувся до своїх супутників і сказав їм:

– Друзі! зараз ми маємо проплисти повз острів Сирен. Своїм співом заманюють вони моряків, що плвуть біля острова, і завдають їм лютої смерті. Увесь острів їх усіяний кістками розтерзаних ними людей. Я позаліплюю вам вуха м’яким воском, щоб не чули ви їх співу й не загинули, а мене ви прив’яжіть до щогли, мені дозволила чарівниця Кірка почути спів сирен. Якщо я,

зачарований їх співом, проситиму вас відв'язати мене, то ви ще дужче мене зв'яжіть“ (поема Гомера „Одіссея“).

Творець Конституції України – народ – мусить ментально міцно „прив'язати“ себе до щогли, як би солодко не було слухати співочі голоси у найближчі роки, а цією щоглою є ніщо інше, як наша Конституція. Це стосується і суддів. Веду до того, що протистояти брутальному тиску з боку зовнішнього ворога чи людей, нелояльних до нашого демократичного конституційного ладу, суддям інколи легше, ніж не піддатися „чарам“ співу з сучасного острова Сирен – уявленням, які інколи примушують Суд рефлексувати в сподіваннях сподобатися суспільній чи навіть емоційній більшості (річ про судовий збір, податки, мито чи державну допомогу – неважливо).

Спробую говорити справді простою юридичною мовою (дякую Олені Кібенко за її міркування „Проста мова юридичних документів – що це і навіщо?“ від 2 вересня 2020 року та іншим колегам із Верховного Суду, які ініціювали в Україні цей важливий феномен).

2. Якщо коротко, фабула цієї справи передбачає оскарження суб'єктом права на конституційну скаргу приписів Закону України „Про судовий збір“ від 8 липня 2011 року № 3674–VI зі змінами (далі – Закон), якими встановлено ставки судового збору за подання до суду касаційної скарги „в розмірі 200 відсотків ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви і скарги в розмірі оспорюваної суми“ (підпункт 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону), а також, що:

„Враховуючи майновий стан сторони, суд може своєю ухвалою за її клопотанням відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі за таких умов:

- 1) розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру річного доходу позивача - фізичної особи за попередній календарний рік; або 2) позивачами є:
  - а) військовослужбовці; б) батьки, які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, якщо інший з батьків ухиляється від сплати аліментів; в) одинокі матері (батьки), які мають дитину віком до чотирнадцяти років або

дитину з інвалідністю; г) члени малозабезпеченої чи багатодітної сім'ї; г) особа, яка діє в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена; або 3) предметом позову є захист соціальних, трудових, сімейних, житлових прав, відшкодування шкоди здоров'ю“ (припис частини першої статті 8 Закону).

Отже, заявник оспорує два приписи Закону – про розмір ставки судового збору щодо касаційної скарги (який ніби завеликий) і про право судді відстрочити чи розстрочити сплату судового збору з підстав, які явно пов'язані якраз із соціально-майновим становищем суб'єкта чи, так би мовити, соціальним характером предмета позову.

3. Що зробив Суд у Рішенні? Суд визнав конституційним частину першу статті 8 Закону, однак визнав неконституційним підпункт 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону. Іншими словами, **Суд визнав сумісними з Конституцією України такі приписи, які покликані якраз забезпечити доступ до касаційної інстанції осіб, які належать до тих верств суспільства, що неспроможні сплатити відповідний судовий збір виходячи із свого соціального та матеріального становища.**

У цьому аспекті вже викликає сумнів визнання неконституційним власне ставки судового збору „в розмірі 200 відсотків ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви“, оскільки, на мою думку, ці два елементи – ставка судового збору за подання касаційної скарги та механізм відстрочки та розстрочки сплати судового збору – в сукупності й свідчать (або не свідчать) про доступ до касаційного оскарження. Отже, навряд чи є виправданим розглядати ці дві складові як окремі.

II. Касаційне оскарження і право на судовий захист

4. Найбільшою помилкою в аргументації Рішення є розуміння Судом касаційного оскарження, по суті, як складника обсягу права на судовий захист, гарантованого у статті 55 Конституції України. Однак, на мою думку, таке бачення Суду не є правильним виходячи з таких аргументів.

4.1. *Конституційний текст.* Якщо прочитати Конституцію України, то в ній чітко надано відповідь на це питання.

Згідно з Конституцією України „права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб“ (частини перша, друга статті 55). Водночас приписи статті 55 Конституції України, якими встановлено право на судовий захист, перебувають у нерозривному зв'язку з приписами Конституції України, якими визначено обсяг судового захисту – „забезпечення права на апеляційний перегляд справи **та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення**“ (пункт 8 частини другої статті 129 Конституції України) (виділення автора). Тобто конституціодавець чітко виокремив касаційне оскарження, акцентувавши, що його забезпечують лише „у визначених законом випадках“.

Зверніть увагу на еволюцію конституційного тексту з цього питання. У першій редакції, тієї, яка була ухвалена 28 червня 1996 року, пункт 8 частини третьої статті 129 Конституції України визначався у такий спосіб: „забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом“.

Зараз має місце принципово інша конституційна формула щодо касаційного оскарження: „у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення“. Зміни до Конституції України, унесені Законом України „Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)“ від 2 червня 2016 року № 1401–VIII (набрав чинності 30 вересня 2016 року), посилюють конституційні гарантії щодо права на апеляційний перегляд справи та, відповідно, звужують розсуд законодавця в цьому питанні, що було втілено в новій редакції статті 129 Конституції України, а щодо інституту касаційного оскарження навпаки – розширюють розсуд законодавця щодо можливостей установлювати випадки, коли таке оскарження взагалі є складником судочинства.

Зрозуміло, не можна припустити, що конституцієдавець зробив зазначене, не розуміючи наслідків. Він виокремив касаційне оскарження поза межі обсягу права на судовий захист з чіткою метою, яка полягає у посиленні конституційних гарантій апеляційного перегляду.

Тож законодавець у цьому випадку отримав широкий розсуд на реалізацію бланкетної конституційної норми. Однак цей розсуд не є абсолютним і, відповідно, законодавче регулювання й цього питання має втілювати конституційні цінності. Тому це питання може стати предметом конституційного контролю Суду як органу конституційного судочинства не у зв'язку з правом на судовий захист (стаття 55 Основного Закону України), а, наприклад, у зв'язку з невтільненням заборони дискримінації, вимог верховенства права чи інших основоположних принципів об'єктивного конституційного правопорядку.

4.2. *Юридичні позиції Суду.* Жодна з юридичних позицій Суду, що він висловив після 30 вересня 2016 року, не визначала конституційних гарантій для касаційного оскарження судового рішення у зв'язку з тим, що воно є складником права на судовий захист. У Рішенні, якого стосується ця окрема думка, не наведено жодної юридичної позиції Суду, із якої випливало б, що касаційне оскарження ґрунтується на конституційних гарантіях.

Однак у Рішенні Суд навів власні юридичні позиції, із яких випливає дещо інше. Зокрема, йдеться про Рішення Суду від 21 липня 2021 року № 5-р(II)/2021, у якому зазначено таке: „За чинним конституційним правопорядком, що його визначено приписами пункту 14 частини першої статті 92, пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України <...> право на касаційне оскарження судового рішення забезпечується лише в тих випадках, що їх визначив законодавець“ (абзац сьомий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини). У Рішенні від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023 Суд акцентував, що „Верховний Суд як суд касаційної інстанції у цивільних справах із перегляду в касаційному порядку судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, має виконувати повноваження щодо усунення порушень норм матеріального та/або процесуального права, **виправлення судових помилок і**

недоліків, а не нового розгляду справи та нівелювання ролі судів першої та апеляційної інстанцій у чиненні правосуддя та розв'язанні цивільних спорів“ (виділення автора) (абзац п'ятий підпункту 7.7 пункту 7 мотивувальної частини). Тобто Суд акцентував на повазі до розгляду справ у перших двох судових інстанціях, виокремивши роль касаційного суду, діяльність якого не є „новим розглядом справи“.

III. Природа інституту касації

5. У це важко повірити, однак у науковців немає сумнівів щодо суті касаційного перегляду та, відповідно, касаційного оскарження. У спеціальному дослідженні питання касаційного оскарження у цивільному процесі зазначено таке: „Схвально розцінюємо законодавчий підхід щодо всеохоплюючого характеру апеляційного оскарження, при **винятковості та екстраординарності касаційного перегляду судових актів**, які набрали законної сили та закріплені механізми для реалізації вказаного положення (широке коло суб'єктів апеляційного оскарження, обмеження касаційного оскарження за певними категоріями справ, обов'язкове попереднє апеляційне оскарження судового рішення, тощо)“ (виділення автора) (Гудима М. Принцип забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення як конституційна засада українського судочинства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 84: Частина 1. С. 258).

6. В одному з останніх підручників Михайла Савчина „Порівняльне конституційне право“ зазначено щодо цього таке: „Касаційні суди здійснюють перегляд судових рішень, що набрали законної сили. Межі судового перегляду обмежені виключно питаннями права, тобто правильності кваліфікації судом нижчого рівня юридичного складу і правильності застосування положень закону“ (Савчин М. Порівняльне конституційне право. Видання третє. Київ: Видавництво: Юрінком Інтер, 2025. С. 520).

7. Так само сприймають природу касації й у інших державах. Так, наприклад, у постанові Верховного Суду Республіки Польща від 24 січня 2023 року (Sygn. akt II PSK 26/22) зазначено: „Не кожне рішення суду другої інстанції, яке не задовольняє скажника, підлягає касаційному оскарженню. Вона [касаційна скарга] подається до Верховного суду проти остаточного рішення „поза межами інстанції“. У зв'язку з тим, що **касаційна скарга є надзвичайним засобом оскарження**, її прийняття до розгляду по суті має бути виправдане значним суспільним інтересом, зокрема необхідністю тлумачення положень, які ще не розтлумачені судом або викликають сумніви щодо до їх тлумачення, вирішення важливих правових питань, особливо ще не розглянутих Верховним Судом, та усунення очевидних та грубих недоліків судових рішень. На подання касаційної скарги встановлюються суттєві обмеження, які дозволяють Верховному Суду попередньо обирати справи, які розглядатимуться по суті“ (виділення автора).

8. Нарешті, наш Верховний Суд у постанові Великої Палати від 18 травня 2021 року (справа № 914/1570/20) зауважив: „Тому встановлення в процесуальному кодексі **виняткових підстав для касаційного оскарження у тих випадках, коли таке оскарження є дійсно необхідним**, має слугувати формуванню дієвої судової системи, що гарантуватиме особі право на остаточне та обов'язкове судове рішення“ (виділення автора) (підпункт 5.10 пункту 5 мотивувальної частини).

Із наведеного не можу зробити іншого висновку ніж такий: і в правничій доктрині, і в юридичній практиці касаційне оскарження є винятковим та надзвичайним засобом правового захисту, обсяг якого визначено державою.

IV. Природа людських прав, гарантованих Конституцією України

9. Розуміння самої природи людських прав, гарантованих Конституцією України, може передбачати, що порядок їх здійснення (і особливо їх обмеження) мають бути визначені у спосіб законодавчого регулювання. Однак ніколи

сутність конституційних людських прав, їх наявність чи відсутність, не може залежати від законодавця.

Не зайвим буде нагадати, що за Конституцією України людські права, гарантовані нею, є „невідчужуваними та непорушними“ (друге речення частини першої статті 21), „гарантуються і не можуть бути скасовані“ (частина друга статті 22), а відтак, зрозуміло, що вони не пов'язані з „випадками“, які законодавець може запровадити, а може й скасувати.

Не можна навіть припускати, що законодавець, отримавши повноваження за результатами останніх виборів, може скасовувати саму суть людських прав, гарантованих Конституцією України. Сама ідея конституції та гарантованих нею людських прав полягає в тому, щоби піднести їх на вершину юридичного порядку, таку вершину, яка є „недосяжною“ для поточного політичного процесу.

10. Людські права, гарантовані Конституцією України, і відрізняються від установлених законом суб'єктивних прав тим, що вони пов'язані з людиною і фактом її народження, а не є „дарунками“ держави. Незважаючи на їх схожість (нормативна конструкція обох – право суб'єкта на певну власну чи чужу поведінку), маркером, який відрізняє установлені законом суб'єктивні права від конституційних людських прав є те, що установлені законом суб'єктивні права можуть бути „надані“, а отже, можуть бути й „скасовані“ державним рішенням.

Саме така ситуація й у цьому випадку, коли сама наявність касаційного оскарження є наслідком законодавчого регулювання („визначених законом випадків“), а це означає, що касаційне оскарження є можливістю людини, установленною законом, і не має конституційних гарантій за своєю сутністю, а відтак, – не є конституційним людським правом, зокрема, складником права на судовий захист, гарантованого у статті 55 Конституції України.

Отже, цей судовий випадок, крім іншого, показав потребу у доктринальному та практичному виокремленні „людських прав, гарантованих Конституцією України“ (конституційних прав) від значного нормативного матеріалу, який сукупно охоплює так звані „установлені суб'єктивні права“ – привілеї,

повноваження, імунітети, „адміністративні дозволи“ (Г. Кельзен) тощо, які передбачають надані державою юридичні можливості для особи.

11. Важливе ще одне. У випадку з касаційним оскарженням **ідеться про надзвичайний засіб перевірки правильності застосування права, а не звернення про повноцінний судовий розгляд справи**, оскільки на момент подання касаційної скарги особа вже має остаточне судове рішення, яке завершило судовий розгляд її справи. Це називається *res judicata*, і саме верховенство права (правовладдя), зокрема юридична визначеність як його складник, вимагає поваги до кінцевого рішення у справі. Оскарження остаточного судового рішення, безумовно, є надзвичайним засобом, який не може бути масово застосовуваним.

12. Такою ж є і позиція Європейського суду з прав людини, який у рішенні у справі *Пономарьов проти України* від 3 квітня 2008 року (Заява № 3236/03) акцентував із цього приводу:

„Одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, який передбачає повагу до принципу *res judicata* – принципу остаточності рішень суду. Цей принцип наголошує, що жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного та обов’язкового рішення суду просто тому, що вона має на меті добитися нового слухання справи та нового її вирішення. Повноваження вищих судових органів стосовно перегляду мають реалізовуватись для виправлення судових помилок та недоліків судочинства, але не для здійснення нового судового розгляду. Перегляд не повинен фактично підміняти собою апеляцію, а сама можливість існування двох точок зору на один предмет не є підставою для нового розгляду. Винятки із цього принципу можуть мати місце лише за наявності підстав, обумовлених обставинами важливого та вимушеного характеру“ (§ 40).

V. Доступ до касаційного суду і розмір судового збору:

суд права чи суд факту

13. Як я зазначав вище, Суд міг перевірити припис Закону щодо ставки судового збору із питання, чи не є він таким, що перешкоджає доступу до

касаційного суду для людей не за предметом справи, а лише за критерієм фінансових міркувань. У цьому випадку ідеться про перевірку законодавчого регулювання з огляду на заборону дискримінації за „майновим станом“, згаданим у частині другій статті 24 Конституції України.

Я погоджуюся, що Суд управі поставити питання у такий спосіб. Однак тоді постає питання, **чому Суд визнав такою, що відповідає Конституції України, частину першу статті 8 Закону**, яка якраз і передбачає гнучкий механізм, який би убезпечував від ситуації, коли незаможні особи не мають можливості сплатити судовий збір. Такий підхід не є логічним.

14. Тепер про розмір судового збору (нагадаю, 200 відсотків ставки, що підлягала сплаті під час подання позовної заяви). Щоб переконати себе і стороннього спостерігача у тому, що цей розмір судового збору за подання касаційної скарги є „надмірним“, **Суд застосував незвичний спосіб**, наводячи такі фактичні дані:

„Конституційний Суд України констатує, що згідно з матеріалами справи до Конторського П.Ф. у цивільній справі були заявлені майнові вимоги про стягнення боргу в розмірі 60 000 гривень. Судовий збір за подання позовної заяви у цій цивільній справі за приписами Закону становив 6 430,98 гривень, за подання апеляційної скарги – 9 646,47 гривень, касаційної скарги – 12 861,96 гривень, що загалом становило 28 939,41 гривень.

Отже, на підставі окремого припису підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону Конторський П.Ф. за подання касаційної скарги мав сплатити 12 861,96 гривень, що становило 14,2 відсотка його річного доходу за попередній рік або 45 відсотків сукупного розміру прожиткового мінімуму за весь 2022 рік“ (підпункт 4.13 пункту 4 мотивувальної частини Рішення).

15. Зверніть увагу, Суд, по-перше, акуратно додав розміри судового збору в різних судових інстанціях у конкретній цивільній справі (правда, не врахувавши, що суб'єкт права на конституційну скаргу не сплачував судового збору за подання позовної заяви, оскільки не був позивачем). По-друге, Суд зауважив, що розмір у 12 861 гривень за подання касаційної скарги становив 14,2 відсотка

річного доходу особи. Нібито резонно, якби сам Суд у пункті 1 резолютивної частини Рішення не визнав конституційним припис Закону щодо механізму, який якраз покликаний усе це враховувати, оскільки постає питання: якщо з цим механізмом усе в порядку, то він мав бути просто застосованим, що знімає всі питання перешкод у доступі до касаційного суду. По-третє, Суд порівняв ставку судового збору за касаційну скаргу із сукупним розміром прожиткового мінімуму за 2022 рік, установивши їх співвідношення у 45 відсотків, що, очевидно, мало за мету ще більше драматизувати ситуацію, яка нібито свідчить про „надмірність“ ставки судового збору. Незрозуміло, яке відношення має сукупний розмір прожиткового мінімуму до предмета справи, до того ж усвідомлюю, що **Суд у залі засідань через засоби здійснення конституційного судочинства не може ні встановити, ні перевірити жодного із наведених фактів**. Я вже не кажу про сумнівність самого характеру та походження таких фактів (наприклад, річний дохід, а не „майновий стан“ особи, який згадано у частині другій статті 24 Конституції України).

16. Інколи гучно заявляють, що **Суд як орган конституційного судочинства нібито не є „судом факту“**. Я проти такого розуміння. По-перше, Суд багато разів використовував фактичні дані для мотивування рішень та висновків, які інколи схожі навіть на покази свідків (наприклад, свідчення народних депутатів України про голосування у парламенті). По-друге, майже у кожній справі постає питання встановлення чинності або дії нормативних актів, охоплених предметом конституційного контролю. Це, безумовно, є питанням факту. По-третє, навіть з огляду на конституційні повноваження Суду та окреслення підстав визнання актів неконституційними, серед яких – „якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності“ (стаття 152 Основного Закону України), – слід розуміти, що Суд, установлюючи дотримання зазначеної процедури, повинен визначити серію фактів, які, власне, і є поняттям „порушення конституційної процедури“ чи відсутності такого порушення.

17. Однак у цій справі Суд так „занурився“ у конкретні обставини цивільної справи, розглянутої в судах системи судоустрою України, що справляє враження „четвертої судової інстанції“, інколи відволікаючись від основного завдання – не „удосконалювати“ законодавство, а захищати Конституцію України. Змагатися з парламентом у мудрості – не справа будь-якого суду.

18. Повертаючись до суті справи, нагадаю, що суб'єкт права на конституційну скаргу звертався до Верховного Суду з клопотаннями про звільнення його від сплати судового збору, і ухвалами від 8 листопада 2022 року, 19 січня 2023 року та 21 лютого 2023 року той відмовив у задоволенні цих клопотань. Нагадую ще раз це тому, що Верховний Суд застосував у цих „відмовах“ саме той припис Закону, який повинен був забезпечити гнучкість у доступі до касаційного суду – припис частини першої статті 8 Закону.

19. Говорячи про „перешкоди“ у доступі до касаційної інстанції, не можна не зазначити, що в 2023 році Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду розглядав 25 987 справ і матеріалів (середня кількість справ і матеріалів, які перебували на розгляді в одного судді, становила 764 справ і матеріалів), з них розглянуто – **18 704**. У тому ж 2023 році кількість справ і матеріалів, що перебували на розгляді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, становила 12 553 (у середньому на розгляді одного судді – 355). Натомість для порівняння: Касаційний Суд Французької Республіки у 2023 році ухвалив рішення у **14 470** цивільних справах і 7 540 – у кримінальних справах. Якщо взяти кількість вирішених у касації лише цивільних справ (18 704 в Україні і 14 470 – у Франції), то ця кількість явно не підтверджує висновку Суду про перешкоди у доступі до касації в Україні, а якщо врахувати співвідношення населення двох держав (у 2023 році у Франції проживало 68,17 мільйона, тобто мінімум у два з половиною рази більше, ніж в Україні, з урахуванням обставин повномасштабної агресії РФ проти України). Тому виходить, що касація у цивільних справах в Україні є доступнішою, ніж у Франції, у декілька разів. У таких умовах, окрім іншого, судді Верховного Суду, зрозуміло, навряд чи можуть зосередитися на правових питаннях, які мають значення для правової системи України.

VI. Висновки

20. Якими б добрими мріями, відчуттями й навіть ідеальними політичними уявленнями не володіли судді, вони не повинні своїми міркуваннями підмінювати конституційний текст чи уявляти себе над іншими конституційними інститутами. Якщо вже так хочеться сконструювати нове конституційне право – „на захист касаційного оскарження“ чи чогось подібного, це слід аргументувати, звертаючись до того самого тексту Конституції України, юридичних позицій Суду, позицій інших судів чи правничої доктрини, а не грати роль „добраго дядечка“ у кожному випадку, оскільки **захист індивідуальних конституційних прав залежить від ефективності та збалансованості конституційного порядку України, а не від гарних вигадок.** Хіба не зрозуміло, що якщо в українському Верховному Суді щороку розглядають у касаційному порядку десятки тисяч справ, то навряд чи це свідчить про повагу держави до кінцевого судового рішення у справі (*res judicata*). Судове рішення не лише має бути ухвалене у розумні строки, а й виконане у цих параметрах.

Пам'ятаєте ідеї Гомера? Щоглу і сам Корабель слід уберегти...

Суддя
Конституційного Суду України

Василь ЛЕМАК